

STATISTIKA FANINING BOSHQA IQTISODIY FANLAR BILAN ALOQADORLIGI.

Saloxiddinov Ro‘zimurod Baxodir o‘g‘li

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI

O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI talabasi

saloxiddinovrozimurod00@gmail.com

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI

O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI o‘qituvchisi

Xudoyarov Rashid To‘ychiyevich

Annotatsiya: Statistika fani iqtisodiyotning barcha tarmoqlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, turli iqtisodiy jarayonlar, ko‘rsatkichlar va tahlillarni o‘lchash va tahlil qilishda zarur vosita hisoblanadi. Statistik ma‘lumotlar orqali iqtisodiy qarorlar qabul qilinadi, bozorlar tahlil qilinadi va prognozlar tuziladi. Shuning uchun statistikani iqtisodiyotning ajralmas qismi sifatida qarash mumkin. Statistika fani uchun umumiy xos bo‘lgan xususiyatlarni statistikaning umumiy nazariyasi o‘rganadi. Agar statistika tarixi shu fanning kelib chiqishi, shakllanishi, tashkil topishi, uning rivojlanish bosqichlarini batafsil o‘rgatsa, matematik statistika esa tarmoqlararo balanslarni tuzish, korrelyatsion-regression tahlil usullarini qo‘llash, ko‘p variantli bashoratlarni tuzish yo‘llarini o‘rgatadi.

Kalit so‘zlar: Statistika, matematika, iqtisodiyot, tahlil qilish, voqea va hodisa, natija, amallar, o‘lchash, ko‘rsatkich, jarayon, ma‘lumot, ob‘ekt.

Ilk bor statistikaning vujudga kelishi amaliy ehtiyojlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan. Qadim zamonlardayoq qurolli kuchlarga layoqatli kishilar sonini bilish, soliqqa tortish ob‘ektlarini belgilash zarurati tug‘ilgan, natijada aholi soni, uning yoshi va jinsi jihatdan tuzilishi haqidagi ma‘lumotlarga ehtiyojlar paydo bo‘lgan. Bu esa davlatni aholi soni va tarkibida bo‘layotgan o‘zgarishlar ustidan kuzatishlar olib borishga undagan. Fuqarolik munosabatlari rivojlanib borgan sari ular bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan voqealarni qayd qilishga zaruriyat ortib borgan. Shuning uchun tug‘ilish, o‘lish, nikohga olish, ajralish kabi hodisalarni yozib borish tartibi o‘rnatilgan, keyinchalik esa odamlarning bir joydan ikkinchisiga ko‘chib yurishi bilan bog‘liq bo‘lgan migratsiyasi (harakati)ni qayd qilish tartibi belgilangan. Qishloq xo‘jaligi, savdo-sotiq, hunarmandchilik, sanoat va boshqa sohalar hamda iqtisodiy aloqalarning taraqqiy etishi xo‘jalikka oid hodisa va amallar

ustidan muntazam ravishda kuzatish olib borishni taqozo etgan. Natijada baholar va savdo-sotiq statistikasi, mahsulotlarni ishlab chiqarish va taqsimoti statistikasi va boshqa iqtisodiy statistika tarmoqlari vujudga kelgan va rivoj topgan. “Statistika” atamasi lotincha “Status” soʻzidan olingan boʻlib, hodisalarning holati, ahvolini bildiradi. “Status” soʻzi negizidan “Stato” - davlat, “statusta” -davlatni biluvchi, “statustica”, yaʼni davlat toʻgʻrisida muayyan bilim, maʼlumotlar yigʻindisi degan tushunchalar kelib chiqqan. Hozirgi kunda statistika deyilganda:

- oʻz obʼekti va usuliga ega boʻlgan mustaqil fanni;

amaliy faoliyatdagi mustaqil tarmoqlarni, yaʼni Makroiqtisodiyot va statistika vazirligi, viloyatlarda iqtisodiyot va statistika bosh boshqarmalari, tumanda iqtisodiyot va statistika bilimlarini; ijtimoiy hayotning turli tomonlarini taʼriflaydigan umumiy koʻrsatkichlar, statistik raqamlar ham tushuniladi.

Statistika fani boshqa iqtisodiy fanlar bilan chuqur aloqaga ega boʻlib, ularning rivojlanishiga, tahlil qilish va qarorlar qabul qilish jarayonlariga katta taʼsir koʻrsatadi. Statistika iqtisodiyotda turli jarayonlarni oʻrganish, tahlil qilish va prognoz qilishda muhim vosita hisoblanadi. Quyidagi iqtisodiy fanlar bilan statistikaning aloqadorligini koʻrib chiqamiz:

Ijtimoiy statistika aholi turmush tarzi bilan bogʻliq boʻlgan barcha hodisalarni statistik usullarda batafsil oʻrganadi. Jumladan, aholi (demografik) statistikasi aholining soni, tarkibi, dinamikasi, tabiiy oʻsishi, migratsiyasi va hokazolarni oʻrgansa, jinoyat va sud statistikasi esa aholi oʻrtasidagi qonunbuzarlikni, jinoyat va unga qarshi kurash, sud jarayonlarini oʻrganadi. Mehnat statistikasi aholining faol ishini, yaʼni xalq xoʻjaligida band boʻlgan aholi soni, tarkibi, dinamikasi, ulardan foydalanish darajasi kabilarni statistik usullarda oʻrganadi.

Iqtisodiy statistika-ikkita yirik tarmogga boʻlinadi. Birinchi tarmoqdagi fanlar (mintaqaviy statistika, xalqaro statistika, bozor iqtisodiyoti statistikasi va hokazo) xalq xoʻjaligi miqyosida roʻy berayotgan hodisa va voqealarning miqdoriy tomonlarini ularning sifat tomonlari bilan uzviy bogʻlanishda olib oʻrganadi. Ayrim tarmoqlar va korxonalar statistikasi (sanoat statistikasi, qishloq xoʻjaligi statistikasi, savdo statistikasi va hokazo), nazariy va iqtisodiy statistika koʻrsatkichlariga asoslanib, xalq xoʻjaligining ayrim tarmoq va sohalari xususiyatlarini hisobga oladigan koʻrsatkichlar tizimini aniqlaydi va ularni hisoblash hamda tahlil qilish usullarini bayon etadi.

Iqtisodiy nazariya- ushbu fandan iqtisodiy kategoriyalar– qiymat, ish haqi, tovar, mehnat unumdorligi, ijtimoiy mahsulot, milliy daromad, foyda va shu kabilar haqidagi

tushunchani hamda iqtisodiy qonunlarning mohiyatini bilib oladi, keyin esa aniq sharoitda ular qanday amal qilayotganini miqdor jihatdan belgilaydi.

Mikroiqtisodiyot-Mikroiqtisodiyot, asosan, individual iste'molchilar, firmalar va bozorlar faoliyatini o'rganadi. Statistika yordamida mikroiqtisodiy ko'rsatkichlar (masalan, talab va taklif, narxlar, iste'molchi xatti-harakatlari) tahlil qilinadi. Statistik ma'lumotlar mikroiqtisodiy nazariyalar va modellarni yaratish, bozor tendensiyalarini prognoz qilishda ishlatiladi.

Makroiqtisodiyot-Makroiqtisodiyot milliy darajadagi iqtisodiy jarayonlarni o'rganadi (masalan, yalpi ichki mahsulot (YaIM), inflyatsiya, ishsizlik va boshqalar). Statistik metodlar YaIM o'sishi, inflyatsiya darajasi, milliy daromad va boshqa makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni tahlil qilishda ishlatiladi. Statistik ma'lumotlar makroiqtisodiy prognozlar va siyosatlarni ishlab chiqishda asos bo'ladi.

Iqtisodiy o'sish va rivojlanish-Iqtisodiy o'sish va rivojlanish iqtisodiyotning vaqt davomida qanday o'zgarganini tahlil qiladi. Statistika bu o'zgarishlarni o'lchash, ya'ni o'sish sur'atlarini, resurslar taqsimoti va samaradorlikni baholashda yordam beradi. Statistik tahlillar o'sish modellari va strategiyalarini ishlab chiqishda zarurdir.

Mehnat iqtisodiyoti-Mehnat iqtisodiyoti ishchi kuchi, ishsizlik, ish haqining shakllanishi va mehnat bozorini o'rganadi. Statistika yordamida mehnat bozoridagi holat, ishsizlik darajasi, ishchilarning ish haqi va boshqa ko'rsatkichlar tahlil qilinadi. Bu ma'lumotlar mehnat siyosatini va ish bilan ta'minlash dasturlarini ishlab chiqishda ishlatiladi.

Moliyaviy iqtisodiyot-Moliyaviy iqtisodiyot moliya bozorlarini, bank tizimini, investitsiyalarni va qarzlarni o'rganadi. Statistika moliyaviy indikatorlar, masalan, foiz stavkalari, aktivlar va passivlar o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilishda, shuningdek, investitsiya qarorlarini qabul qilishda ishlatiladi.

Soliq va byudjet siyosati-Soliq va byudjet siyosati davlatning moliyaviy resurslarini qanday boshqarishini o'rganadi. Statistika davlatning soliq yig'ish darajasi, davlat xarajatlari va byudjet muvozanati bo'yicha tahlillarni amalga oshiradi. Bu ma'lumotlar davlat moliyasini boshqarish, soliqqa tortish tizimini yaxshilash va byudjet rejasini tuzishda ishlatiladi.

Xalqaro iqtisodiyot-Xalqaro iqtisodiyot, savdo, investitsiya oqimlari va global iqtisodiy o'zgarishlarni o'rganadi. Statistika xalqaro savdo va moliya statistikasi, valuta kurslari va boshqa global iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha ma'lumotlarni tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy iqtisodiyoti-ijtimoiy iqtisodiyot jamiyatning turli ijtimoiy ko'rsatkichlarini (masalan, daromad taqsimoti, ta'lim darajasi, sog'liqni saqlash tizimi) o'rganadi. Statistika ijtimoiy tahlil va siyosatlarni ishlab chiqishda zarur bo'lib, ijtimoiy ko'rsatkichlarni o'lchash va ularning o'zgarishini baholashda qo'llaniladi.

Adabiyotlar:

1. Vahobov A.V., Ibragimov A.T., Ishonqulov N.F. «Moliyaviy va boshqaruv tahlili». /Darslik. -T.: Sharq, 2005.

2. «Iqtisodiy tahlil nazariyasi» /Darslik: N.F.Ishonqulov va boshq. -T.: «Sano-standart», 2014-yil.